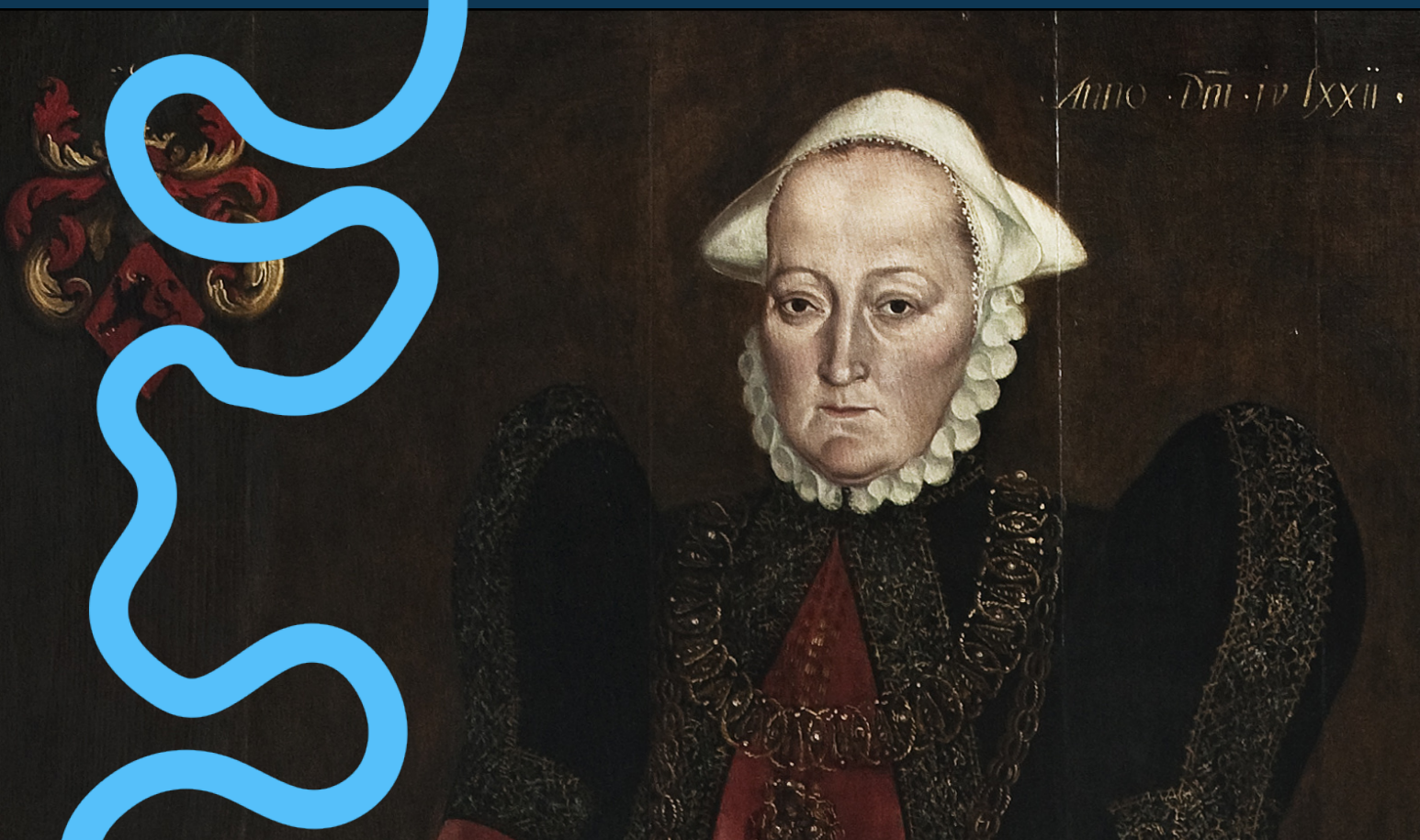

DIEPGANG

een kroniek van drie dorpen langs het Reitdiep

Een uitgave van de Historische Kring Ubbega

** Adorp * Sauwerd * Wetsinge*

De opgraving op het Onstaborgterrein

Het verhaal van Ida Onsta en Roelof van
Munster

Jaargang 10, nummer 29 september 2022

Redactioneel

In deze editie van Diepgang besteden we exclusieve aandacht aan de Onsta's en de Onstaborg! Eerst een persoonlijke impressie van een vrijwilliger die vijf weken meehielp bij het archeologisch onderzoek op het Onstaborgterrein. Daarna informatie over Ida Onsta, n.a.v. de ontdekking van twee 16de eeuwse schilderijen in een museum te Lingen/Duitsland.

Op de cover een uitsnede uit het portret van Ida Onsta. Wie de schilder is, is niet bekend.....

Nieuws

Verslag lezing Paul Noomen

Voor het eerst sinds twee jaar was het weer mogelijk een lezing te organiseren! Op 9 mei was het Paul Noomen, historicus, die in Ubbegaheem ruim vijftig belangstellenden informeerde over de geschiedenis van de Onsta's en de Onstaborg.

Er is over de historie van de Onstaborg, toch de "sterkste borg van de Ommelanden", niet echt veel bekend. Uit een brief uit 1518 van Eylko Onsta weten we dat "dat huijss to Sawert, daar waren 4 goede steijnhusen toe, die twee mit leiden gedecket, unde anderen mit dubbelde pannen" en "daer bij eijn steijnhuijss, daer men in bruwet, 21 gebint lanck ...". Dus al met al een fors complex: een Huijs (de borg) waarbij vier steenhuizen en twee steenkamers behoorden. En – waarschijnlijk op de buitenhof – een fors stenen huis van 21 gebinten lang, waarin een brouwerij gevestigd was.

Waarom was het eigenlijk nodig om zo'n goed verdedigbare borg te hebben? Dat had veel te maken met de algemene onveiligheid door het ontbreken van een overheid zoals wij die nu kennen. De Groninger adel kwam op en samen met de kerk werden diensten, belastingen en bezittingen afgedwongen. Tussen de Groninger adellijke families onderling én tussen de adel en de Stad bestonden vele meningsverschillen en belangentegenstellingen die meestal met geweld werden beslecht. Ieder moest voor zichzelf zorgen. En dus was er veel geld en vooral een sterk huis nodig om deze "private oorlogen" te kunnen voeren, samen met wisselende bondgenoten. De Onsta's stonden vanaf het eind van de 14e eeuw bekend als tegenstanders van de stad Groningen. De Onsta's, hun bondgenoten en

familieleden werden ook wel de "Onstamannen" genoemd.

In het begin van de 80-jarige oorlog kozen de Onsta's de kant van de opstand tegen de Spanjaarden. En dat leidde er toe dat de borg (opnieuw) werd verwoest. Hierna werd de borg met alle grond en rechten verkocht aan andere families, eerst nog aan familieleden in vrouwelijke lijn (zoals de families Van der Wenge en Coenders van Helpen), later aan buitenstaanders als Hendrik Ruse en Johan Herman Keiser. Uiteindelijk werd de borg rond 1725 "op afbraak" verkocht aan de eigenaar van de borg Nieuw Onsta te Wetsinge, die daarmee ook de bijbehorende rechten (het redger-, collatie- en zijlvestrecht) verwierf. Van de eens zo machtige Onstaborg bleef alleen het omgrachte borgterrein en de "appelhof" tussen borgterrein en Singelweg nog zichtbaar

N.a.v. ledenvergadering 9 mei

Enkele leden hebben aandacht gevraagd voor de volgende zaken: stand van zaken m.b.t. de compensatie voor de aanleg van de 380 Kv-hoogspanningsleiding, de effecten van de Ruilverkaveling Sauwerd 1965-2011, de herinrichting van de graslanden tussen de Munnikeweg en Adorp a.g.v. de aanleg van het snelfietspad Winsum – Groningen en de wens om een excursie te organiseren in/om Ubbega resp. naar kerkhoven. Het bestuur zal hier op terug komen.

Verder is door het bestuur aandacht gevraagd voor de forse kostenstijging van het printen van Diepgang. Het bestuur kondigt aan na te denken over een verhoging van de contributie en daarvoor in de volgende ledenvergadering een voorstel te doen.

Archeologische opgravingen Onstaborgterrein in Sauwerd

Ervaringen van een vrijwilliger, Bé Kuipers

De eerste dag, het begin

Als ik de eerste dag van het archeologisch onderzoek tegen tien het terrein van de ijsbaan op loop zitten er bij het ijsbaangebouwtje al wat mensen in een kring koffie te drinken. Ik herken twee vrijwilligers uit Sauwerd. De andere aanwezigen, in oranje hesjes, sommigen met een witte helm op, zijn archeologen van het bedrijf MUG uit Leek. Een poosje later komen er nog twee vrijwilligers uit Sauwerd bij. En er is een ouder echtpaar, beiden leden van de AWN, de Archeologische Werkgemeenschap Noord-Nederland.

Het is prachtig weer, een stralende zon en niet te warm. Het gras van de ijsbaan is bijna kniehoog en nog nat van de dauw. We zitten op stoelen uit het gebouwtje van de ijsbaanvereniging 'Nooitgedacht'. Als vrijwilligers praten we wat met elkaar, de anderen grappen en dollen wat onderling, collega's onder elkaar.

Gele hesjes verplicht

De oudere man met een grijze baard, Hans, deelt oranje hesjes aan ons uit. Hij en zijn partner hebben hun eigen hesjes met op de rug de letters AWN, een vereniging van amateurarcheologen. Ze zijn gevorderde amateurs die in het Noorden bij diverse archeologische projecten opgravingen doen. 'Die hesjes zijn standaard verplicht,' zegt Hans. 'Maar zo kan ook de kraanmachinist ons beter zien. En dat is niet onbelangrijk, de draaicirkel van de kraan is behoorlijk groot.'

We lopen schuin over de ijsbaan naar de toegang van het wat hoger gelegen borgterrein. Naast deze toegang staat een luid grommende trekker die met een pomp de sloot rond het borgterrein leegzuigt. Dit om te voorkomen dat de te graven nieuwe gracht één grote modderpoel wordt. Ondertussen vertelt Hans wat de bedoeling is: het is zijn taak de vrijwilligers te begeleiden.

Eerst de toplaag afzoeken

Het borgterrein is een week eerder gefreesd, waardoor de graszode is losgewoeld en inmiddels is verdord. De uitgekomen grond van de grachten zal over deze toplaag worden verspreid. Een graszode

zal, afgedekt door de uitgekomen grond, moeilijk vergaan, waardoor men bij toekomstige opgravingen deze zode weer tegenkomt. En dat vinden archeologen niet fijn.

Het gefreesde borgterrein gaan we als vrijwilligers nu eerst afzoeken op mogelijke artefacten, ook de beide AWN-ers doen mee. Het terrein is daarvoor in vier gelijke vakken verdeeld, afgezet met rood-witte

Op een rij zoeken op het borgterrein

linten op de grond. De vondsten van elk vak worden apart gehouden en geadministreerd.

In een rij, gewapend met een plastic emmer, worden we opgesteld langs de sloot van het eerste vak, met voor ieder ongeveer een meter of vier, vijf zoekbreedte. Op een sein van Hans lopen we, speurend naar de grond, langzaam naar het midden van het terrein, de grens van het eerste vak.

Het is voor mij eerst even wennen om te herkennen wat mogelijk waardevol is. Het heeft de afgelopen weken nauwelijks geregend en de grond is stoffig en grijs. Maar gaandeweg krijg ik er meer zicht op. We vinden tamelijk veel puin, soms een potscherf of wat glas, een kies en een paar botstukken van een koe en een varken

Uitleg van de gevonden voorwerpen

Het zoeken vordert langzaam, want Hans legt regelmatig uit wat de datering van de diverse gevonden scherven is. Donkergrijs en licht gerond, dik en zwart op de breuk, is baksel rond het begin van de jaartelling, terpaardewerk. Dunner baksel is doorgaans minder oud, Middeleeuws. Ook geglazuurd aardewerk verschilt. Alleen aan de binnenkant geëmailleerd en geel is vrij oud, uit de Middeleeuwen. Aan beide zijden geëmailleerd en wit, of in kleuren beschilderd is serviesgoed of vaatwerk van rond de zestiende eeuw en later.

Mijn eerste vondsten, voornamelijk scherven

Donkerbruin glas, nauwelijks doorzichtig, is oud. Helderder glas is veel jonger. Bakstenen zijn sowieso veel jonger, het oudst uit de ontstaansperiode van de borg, rond 1300. De meeste stenen hier zijn echter nog jonger. Immers, de borg is meermalen verwoest en weer opgebouwd. Delen van kloostermoppen, bouwornamenten en versieringen worden bewaard, de kleinere steenbrokken, puin en stukken kalk laten we liggen.

Zo zoeken we de overige drie vakken ook af. De emmers worden geleegd in één emmer per vak, die geadmistreerd wordt. De emmers gaan naar de wasserij, bij de sloot achter het Schathoes. Daar zijn twee vrijwilligers bezig met het schoonwassen van de vondsten. Totaal dus vier emmers vol, een flinke hoeveelheid toch nog. Maar spectaculair zijn de vondsten niet.

Indeling in vakken

Intussen is de graafmachine aan de noordwestkant bezig met het uitgraven van de sloot tot ongeveer acht meter breed en voorlopig een halve meter diep, de oorspronkelijke sloot is nu nog dieper, met nog wat water erin. Dit wordt de nieuwe gracht rondom het borgterrein. De uitgekomen grond ligt op grote hopen op het borgterrein.

De archeologen zijn in het afgegraven grachtgedeelte aan het inmeten en overleggen met elkaar. Ook loopt een archeoloog rond, heen en weer zwaaiend met een metaaldetector. Het afgegraven gedeelte wordt in vierkante vakken verdeeld van ongeveer de breedte van de nieuwe gracht, aangegeven met een streep van een schep op de bodem. Op de grens van elk vak komt op de hoeken een bordje, op een paaltje in de grond, met het nummer van de beide aangrenzende vakken. De vondsten moeten per vak in een hiervoor bestemde emmer worden gedaan en voorzien van een ingevuld briefje met de gegevens van datum, plaats, vak e.d.

Ondertussen zoeken wij, de vier vrijwilligers, waaronder Hans en ik, op de flanken van de hopen uitgekomen grond. Dat gaat vrij lastig, de uitgegraven grond is vochtig, met grote brokken vette klei. Gelukkig heb ik mijn laarzen aan. We vinden vrijwel niets.

Spitten op de voorlopige bodem van de nieuwe gracht aan de noordwestzijde, gezien naar het noordoosten. Per vak een emmer voor de vondsten. Links in de verte boerderij Derksen

Op de bodem van de nieuwe gracht

Na de middagpauze gaan we aan het werk op de voorlopige bodem van de nieuwe gracht aan de noordwestkant. Het is de bedoeling, vertelt Hans, om het hele stuk in dunne laagjes af te scheppen met een schep, of zo nodig met een troffel af te schrapen. Hij legt uit dat je nooit een vondst moet kantelen met troffel of schep. Een scherf of steen kan dan breken of beschadigen. Het moet helemaal rondom uitgegraven worden, bij voorkeur met een troffel, zodat je het met de hand kunt uitnemen.

Nu het warmer is, heb ik een korte broek en een T-shirt aantrokken. Een pet met een brede klep beschermt mijn gezicht tegen de zon. De grond van deze nieuwe kleibodem is zo hard dat van dunne laagjes scheppen niets terechtkomt. Hans besluit daarom dat we gaan troffelen. Met in de hand een klein troffeltje scheppen we de grond om. Het duurt niet lang of ik heb een lamme hand van het steeds omscheppen van de harde kleigrond. En het schiet ook niet erg op. Bovendien vinden we hier ook vrijwel niets.

Met de troffel omgespitte grond. Het handvat van de troffel is rood, midden-onder

Spitten in de harde grond

We gaan de grond dan maar gewoon omspitten met een spade, ongeveer tien centimeter diep. Ook dat is tamelijk zwaar werk in die harde kleigrond, maar het schiet wel meer op. 'We zullen op deze manier wel wat vondsten missen, maar dat is dan maar zo,' zegt Hans. De verwachting is dat we in de grachtdelen dicht bij de voormalige borg, in de buurt van de ijsbaan, veel meer zullen vinden. We werken nu met

Het laatste stukje van een omgespit vak

twee vrijwilligers, Hans en drie archeologen. Zo nu en dan vraagt iemand van de vrijwilligers: 'Is dit wat?' En dan volgt een uitgebreide uiteenzetting van Hans, of van een van de archeologen, wat het kan zijn, hoe het gemaakt is en de datering. Hans is vroeger leraar geweest en dat is duidelijk te merken. Ook komen er tijdens het spitten sterke verhalen los van opmerkelijke en spectaculaire opgravingen met vermakelijke anekdotes.

Aan het eind van de middag stellen we vast dat ook het spitten nog niet veel heeft opgeleverd. Niet wat betreft vondsten en ook niet qua hoeveelheid afgegraven grond. Op deze manier kunnen we nog weken door, wat niet de bedoeling is. Hans besluit daarom voor de volgende dag: 'Dan moet de graafmachine maar de rest doen, hier zullen we waarschijnlijk weinig vinden. Morgen gaan we in de nieuw gegraven gracht aan de zuidoostkant zoeken, vlak achter het Schathoes. Daar moeten we toch heel wat meer kunnen vinden.'

De volgende dag

De graafmachine is 's morgens net begonnen met het uitgraven van de nieuwe gracht nabij het Schathoes. Het is daarom niet verantwoord om daar nu vlakbij te gaan graven en zoeken. Dus gaan we weer naar het grachtgedeelte van gisteren. Terwijl we daar naartoe lopen merk ik dat de hopen grond zijn verspreid over het terrein. Als we er over lopen zie ik helemaal niets van wat mogelijk waardevol is. We spitten tot de middag nog weer een stuk om. En ook nu vinden we nauwelijks iets van waarde, een paar scherven en een kies van een koe of een varken.

Na de middag gaan we dan naar het grachtgedeelte achter het Schathoes. Dit gedeelte is net als aan de

noordwestkant door de graafmachine een halve meter diep uitgegraven. Maar hier is het erg nat en modderig. En ook hier is de bodem weer in vierkante vakken verdeeld. De vondsten van elk vak moeten ook weer apart gehouden worden, nu met kleine plastic bakjes.

Nu wel interessante vondsten

En weer zetten we ons aan het spitten, andere graafwijzen zijn blijkbaar al bij voorbaat uitgesloten. Gelukkig is het spitten hier minder zwaar door de natte grond. We vinden nu weliswaar iets meer dan gisteren en vanmorgen, maar heel veel is het nog altijd niet.

Ik kijk nog even bij de wasplaats, die hier vlakbij staat en een van de vrijwilligers laat me de laatste schoongemaakte vondsten zien, uitgespreid op een zeef. Een vrij grote vondst is een wetsteen, die apart is gelegd. Een geel-grijs stuk natuursteen van ongeveer 20 bij 10 cm en 8 cm dik. Met afgeronde hoeken en helemaal glad afgeslepen. Verder veel potscherven van verschillende ouderdom. Ook de ziel van een donkergroene fles. En daarbij diverse botresten en wat kiezen van huisdieren, koeien, varkens en paarden. Het begint er wat op te lijken.

De schoongemaakte vondsten (foto Jan de Groot)

Een van de archeologen laat ons nog een muntje en een minuscuul metalen kledinghaakje zien, gevonden met de metaaldetector. Het muntje moet nog schoongemaakt worden met een speciale chemische vloeistof, het is helemaal gecorrodeerd. Over het haakje zegt hij: 'Dit is een haakje zoals die o.a. op

Vrijwilligers tonen trots hun vondsten

schilderijen van Rembrandt te zien zijn. Het hoort bij een oogje. Daar zitten soms tientallen in een rij aan de kleding van de afgebeelde personen.' Volgens hem komt hier de uitdrukking 'haken en ogen' vandaan.

Een week later

Op maandagmiddag meld ik me weer om één uur bij de afgravingen. Er zit een groepje mensen bij het ijsbaangebouwtje. Ik maak kennis met een vrouw van middelbare leeftijd van de AWN, die de vrijwilligers nu zal begeleiden, Hans en zijn vrouw zijn er niet. Verder de drie archeologen van MUG. Ik ben de enige vrijwilliger. Maar niet voor lang, want even

De uitgegraven gracht bij de steilwand van het Hoogpad met het spitwerk in vakken

later komen er nog drie vrijwilligers bij. We lopen daarna over de ijsbaan naar het borgterrein. Ondertussen vertelt archeoloog André

Pleszynski dat er nu wordt gewerkt in de nieuw gegraven gracht aan de zuidoostzijde, tegen de ijsbaan aan, bij de steile helling van het Hoogpad. Ik vraag hoe het met de vondsten staat. André vertelt enthousiast dat er nu veel meer gevonden is.

Spitten nabij de steilwand

Het weer is uitstekend, bewolkt, lekker warm en nauwelijks wind. Er was onweer voorspeld, maar daar komt niets van. Even spettert het een beetje, maar voor de rest blijft het droog.

We gaan spitten in de bovenkant van de vroegere gracht. De grond is drassig, maar gemakkelijker te bewerken dan de bodem van de gracht aan de noordwestzijde. Veel organisch materiaal zit hier in de grond, riet, waterplanten en ook halfvergane houten stokken, takken? Dat komt volgens André omdat de heersende winden meestal westelijk zijn waardoor dit materiaal naar de zuidoostkant van de gracht is gedreven. Ik vind een halve houten bal, gebruikt bij een balspel, en even later de andere helft, in doorsnee plm. 7,5 cm.

Een pijpenkopje met een afgebroken steel. Hele pijpen hadden veel langere, maar kwetsbare, stelen. Deze pijp heeft een vrij grote kop en zal dus minder oud zijn dan de eerste pijpen

Pijpenkopjes

Het graven gaat hier gemakkelijk en we maken goede vorderingen. Regelmatig vinden we iets interessants. We komen dan even samen en André vertelt wat het is, hoe oud en waar het wellicht voor diende. Zo vinden we een vijftal gave pijpenkopjes. Allemaal uit Gouda en elk voorzien van een heel klein merktekentje. Daarvan is de ouderdom af te leiden, de merktekentjes zijn geregistreerd in de archieven. André vertelt: 'Tabak werd pas na 'Columbus' vanaf de 16e eeuw ingevoerd vanuit Zuid-Amerika.

Daarvóór was er geen tabak en waren er dus ook geen pijpen. In het begin waren de pijpenkoppen erg klein, tabak was een luxeproduct. Later, toen er meer tabak werd aangevoerd en tabak goedkoper werd, werden de koppen groter.' De nu gevonden pijpenkopjes zijn vrij groot, waarschijnlijk 18e-eeuws.

Schoenen en een halve schedel

Verder vinden we een aantal schoenen, waarvan één klein muiltje. Een kindermuiltje misschien? Volgens

De halve schedel van een huisdier, een hond of een schaap

André liepen dorpskinderen in de tijd van de borgen niet op schoenen of muiltjes maar waarschijnlijk op klompen. 'De Onsta's waren wel zo vermogend dat ze zich kinderschoenen en -muiltjes konden veroorloven, maar het is evengoed mogelijk dat het muiltje van een kind van een notabele in het dorp is geweest, de notaris, de dokter of de schout,' veronderstelt André. De schoenen worden heel voorzichtig uitgegraven en direct in een plastic zak met wat water erin verpakt.

Zelf vind ik een halve schedel van een dier, een hond of een schaap, helemaal zwart. Eerst is er wat verwarring over, de vorm is tamelijk grillig. Een oester misschien, of slak uit een primitieve ijzerertsoven? Maar André is resoluut: 'Ik zie de aanzet tot de halswervel. Het is een schedel, waarschijnlijk slachtafval.'

'Vondst van de dag'

Terwijl we hierover praten, raapt André een scherf

op van de plek waar ik net stond te graven: 'Dat jullie dit niet hebben gezien!' roept hij uit. Het is een gladde en vrij dunne, licht gebogen scherf van Romeins aardewerk van vóór het begin van de jaartelling en bewerkt met ingekraste figuren. Vooral dat laatste is bijzonder en André besluit: 'Dit is de vondst van de dag'. Het is blauwgrijs en valt nauwelijks op in de grond.

Romeins aardewerk, gevonden door archeoloog André Pleszynski

De laatste week

Ik meld me opnieuw, maar nu ín het ijsbaangebouw. Vanmorgen en gisteren heeft het hevig geregend. Er zit een hele club die zojuist heeft geluncht, archeoloog André, twee jonge vrouwen, ook archeologen bij het bedrijf MUG, twee vrijwilligers, de kraanmachinist en Hans. We gaan nog even het borgterrein op, want gezien de slechte voorspelling van het weer, zouden we vanmiddag onder dak gaan wassen. Gelukkig is het nu even droog. De grachten zijn nu vrijwel helemaal op breedte en diepte, op een paar dammen na. De zwarte, rulle uitgekomen grond ligt op hopen of is deels verspreid over het borgterrein. We zoeken het geheel van de uitgekomen grond af, maar we vinden weinig bijzonders. Hierna gaan we de vondsten van gisteren en vanmorgen wassen in de oude schuur van de Onstaheerd. Het is er gezellig en zo nu en dan komt er een belangstellende langs. Zwaluwen vliegen kwetterend in en uit de schuur. We praten wat onder het schoonmaken en Hans legt weer onvermoeibaar uit wat een bepaalde vondst is, een scherf, een deel van een kruik, een botje. Zo kan hij zien of het botje als speelgoed gebruikt is, of dat het slachtafval is. Bij speelgoed zitten er vaak krassen op. Slachtafval is te

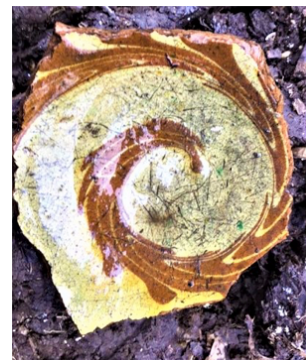
Het wassen van de vondsten in de schuur van de Onstaheerd. Links een van de vrijwilligers, rechts de auteur van dit artikel. Foto Jan de Groot

herkennen aan scherpe snijvlakken van een hakmes of een bijl.

Tot de enkels in het water

Weer sluit ik me op een middag aan bij de aanwezigen in de ijsbaan: archeoloog André en nog een archeoloog van MUG, de kraanmachinist en drie vrijwilligers. Het weer is buiig, maar we gaan toch troffelen. Het is nog altijd erg nat en ik sta op de bodem van de nieuwe gracht langs de steilwand van het kerkhof tot mijn enkels in het water. Gelukkig heb ik laarzen aan, maar het troffelen is zo minder aangenaam, zeker als er zo nu en dan een korte, felle bui valt.

Op één bepaalde plek worden heel veel pijpenkopjes gevonden, zelf vind ik er ook een paar. Verder vind ik nog de bodem van een schaal, niet heel oud, gezien de kleurige beschildering, en nog wat scherven.

De bodem van een schaal

Een oudere gracht

Bij een dieper gegraven profiel, halverwege de nieuwe gracht langs het kerkhof, kwam men onlangs een deel donker verkleurde grond tegen. De archeologen vermoeden dat het hier een oudere slotgracht betreft, dwars op de huidige gracht langs het kerkhof, mogelijk de vroegste gracht rond de borg. Later werd het borgterrein met een nieuwe gracht naar het noordwesten uitgebreid tot de huidige omvang. André vermoedt dat deze donkergekleurde grachtvulling de oudere loop is die naar het westen afbuigt, het borgterrein in. Dat is waarschijnlijk de andere oriëntatie van het grachtensysteem van vóór de laatste periode van 1725. In 1725 was het grachtensysteem zoals het hier nu is. Het borgterrein is dus kleiner geweest met waarschijnlijk meerdere grachten. 'Het zou zomaar kunnen dat wat op de kaart van Haubois uit 1641 te zien is, nl. grote waterpartijen in het midden met eilandjes, dat dit een van die waterpartijen is,' vertelt André.

De pollenbak

Een pollenbak is een vierkante stalen koker zonder bodem, 15 x 15 cm en zo'n 50 cm lang. Deze pollenbak wordt met een moker loodrecht de donkere grond van de oudere gracht in geslagen. Bij het uitgraven ervan komt de grond in de koker mee.

Het dieper gegraven, brede profiel in de gracht langs het kerkhof. Nabij de bovenkant: een bruine humuslaag van de bodem van de laatste gracht. Daaronder, op de bodem van het profiel, een donkerblauwe tot zwarte laag

Dit grondmonster gaat naar het laboratorium voor onderzoek naar pollen, zaden en ander organisch materiaal. Zo kan men onderzoeken welke planten er in die tijd, de late Middeleeuwen, groeiden in de gracht, langs de walkanten of misschien zelfs wat er in de 'appelhof' naast de borg heeft gegroeid. Bij het uitgraven van dit profiel is ook een lange eikenhouten balk en een aantal eiken planken mee naar boven gekomen. Volgens André staat er een merkteken op, maar erg onduidelijk. Wellicht in combinatie met dendrochronologisch onderzoek (het dateren van houten voorwerpen aan de hand van herkenbare groeiringen) kan de ouderdom van deze balk vastgesteld worden en daarmee misschien de ouderdom van de gracht.

Mijn laatste dag

Deze dag, woensdag 8 juni, is mijn laatste dag als vrijwilliger. Het is ook de laatste week van het archeologisch onderzoek door het bedrijf MUG. Ik vond het een buitengewoon mooie ervaring, mee te werken aan dit archeologisch onderzoek. Helaas voor mij zijn de meest spectaculaire vondsten gedaan terwijl ik niet aanwezig was, maar het idee dat je iets in handen hebt van eeuwen geleden, dat toen ook door mensenhanden is gegaan, vind ik intrigerend. Volgens André zijn vrijwilligers altijd erg belangrijk. Niet alleen voor het onderzoek zelf, maar ook voor het draagvlak onder de bevolking.

We nemen afscheid van elkaar, vrijwilligers en archeologen en speciaal van André. Hij heeft ons steeds heel enthousiast gecoacht en ons van veel informatie over de vondsten en de achtergronden ervan verteld. Hans was er die dag niet om afscheid van te nemen.

Bron:

Interview met archeoloog André Pleszynski, n.a.v. een verdiept profiel in de nieuw gegraven gracht bij de steilwand van het kerkhof, op woensdag 8 juni 2022.

Alle hier weergegeven foto's en vondsten van en gedaan door de auteur, tenzij anders vermeld.

Gezichten uit een ver verleden: Ida Onsta en Roelof van Munster

door Gerta Boonstra

Twee schilderijen

In maart van dit jaar ontving de Historische Kring een mailtje van de heer Jan Smalbrugge uit Rijssen. Hij liet ons weten dat zich in het museum van Rijssen twee voorwerpen bevinden waarop het wapen van de familie Onsta staat afgebeeld. Het eerste voorwerp is een deel van het rouwbord van een zekere Ida van Ittersum, het tweede is de geschilderde kwartierstaat van haar zoon Ernst Hendrik van Ittersum. De wapens wijzen erop dat Ida van Ittersum en haar zoon Ernst Hendrik rechtstreeks afstammen van de familie Onsta. Jan Smalbrugge wist ook hoe: Ida van Ittersum stamt af van het echtpaar Ida Onsta (1541-1600) en Roelof van Munster, die haar betovergrootouders waren.

Die namen deden bij mij een belletje rinkelen. Enkele jaren geleden had ik voor de deur gestaan van het Emslandmuseum te Lingen (Duitsland), omdat ik ergens gelezen had dat zich daar de portretten zouden bevinden van ene Ida Onsta en haar man Roelof van Munster, die op een naburig kasteel gewoond zouden hebben. Helaas was het museum die dag gesloten. Jammer, maar eigenlijk kon ik me ook niet goed voorstellen dat een Duits museum zou beschikken over een portret van een van de bewoners van de Onstaborg te Sauwerd. Daarna heb ik helaas niet meer aan de portretten gedacht tot aan het moment dat Jan Smalbrugge de namen van het echtpaar noemde in zijn mail.

Omdat Rijssen niet zo ver van het Duitse Lingen ligt, vertelde ik de heer Smalbrugge over de vermoedelijke aanwezigheid van deze portretten en stelde hem voor er een kijkje te gaan nemen. Hij was onmiddellijk enthousiast en nam schriftelijk contact op met het museum om navraag te doen. Binnen enkele dagen kreeg hij antwoord per mail met in de bijlage foto's van de geschilderde portretten van Ida Onsta en haar echtgenoot Roelof van Munster.

Daarbij had Andreas Eiyndck, directeur van het Emslandmuseum te Lingen, geschreven:

Die beiden Gemälde sind in der Tat hier im Museum. Es sind wunderbare Porträts in Lebensgröße.

Bestimmt werden wir auch noch weitere Fakten und Objekte zu dem Ehepaar finden. Die haben hier in der Nähe von Lingen auf dem Gut Herzford gelebt.

Omdat Jan Smalbrugge de portretten ook naar mij doorstuurde, beschikken we nu niet alleen over een levensechte afbeelding van een echte Onsta, maar ook over het oudste portret van een voormalige inwoner van Sauwerd. De twee schilderijen zijn 450 jaar geleden geschilderd toen Ida 31 jaar oud was (1572) en haar man Roelof 40 jaar (1571).

Maar voordat we de twee schilderijen wat nauwkeuriger gaan bekijken, eerst wat informatie over Ida Onsta.

Ida Onsta

Want, wie was zij? Werd ze geboren op de Onstaborg te Sauwerd? Heeft ze als kind of als jonge vrouw de middeleeuwse kerk van Sauwerd bezocht en rondgelopen in het Sauwerd van de 16de eeuw? Er is helaas maar weinig over haar bekend, wat niet zo vreemd is als we bedenken dat er bijna 500 jaar verlopen zijn sinds het jaar van haar geboorte. Wat we wel weten is dat ze een dochter was van de Sauwerder hoofddeling Hidde Onsta (1505-1543) en zijn tweede vrouw Johanna Spaen van Camphuijsen (1510-1575). Hidde stond in 1530 ingeschreven als student te Keulen. Hij en zijn broer Abel werden na de dood van hun vader Eylco in 1521 beiden hoofddeling te Sauwerd genoemd, maar wie precies de Onstaborg bewoonde is niet duidelijk. Het is overigens maar de vraag of de borg op dat moment nog wel bewoonbaar was nadat de Groningers het in 1514 hadden geplunderd en in brand gestoken.

In ieder geval wordt Ida's vader, Hidde Onsta, in 1534 opnieuw hoofddeling te Sauwerd genoemd. Hij is dan al weduwnaar van zijn eerste vrouw Anna van Voerst (tot Beerze), die in maart 1533 bij de geboorte van hun eerste kind Anna in het kraambed was overleden. In 1538 trouwde Hidde Onsta opnieuw, nu met Johanna Spaen van Camphuijsen. Uit dit tweede huwelijk werden drie kinderen geboren: Eylco Onsta (1539) en zijn zusjes Ida (1541) en Adda (1543). Over Ida wordt in een aantal genealogieën vermeld dat ze in Dalfsen (Overijssel) geboren zou zijn, maar een bewijs daarvan wordt nergens gegeven. Desgevraagd liet de Historische kring Dalfsen ons weten dat ook zij dat helaas niet konden bevestigen, maar dat er wel links zijn tussen de

Kasteel Rechteren te Dalfsen vanuit de lucht. Een foto uit 2015 van Albert Speelman

familie Onsta en adellijke families (Van Heeckeren, Van Voerst, Van der Eze en Van Rechteren) uit de buurt van Dalfsen. Als we ons realiseren dat de herstelwerkzaamheden aan de Onstaborg in Sauwerd mogelijk nog in volle gang waren rondom Ida's geboorte, is het ook niet zo vreemd dat het jonge gezin tijdelijk was uitgeweken naar het huis van een bevriende of verwante adellijke familie in Overijssel. Ida zou dan mogelijk in kasteel Rechteren te Dalfsen geboren kunnen zijn of in het naburige Beerze, waar de eerste vrouw van haar vader Hidde vandaan kwam. Daarna zal de familie naar Sauwerd zijn teruggekeerd, waar Ida opgroeide op de Onstaborg, samen met haar oudere broer Eylco, haar jongere zus Adda en haar halfzusje Anna. Maar ook dat is niet helemaal zeker, omdat vader Hidde al in 1543 overleed en moeder Johanna in 1550 – Ida is dan 9 jaar oud - hertrouwde met Derk van Voerst uit Beerze, een jongere broer van de eerste vrouw van haar overleden echtgenoot. Heeft Johanna van Camphuijsen de Onsta kinderen toen meegenomen naar Overijssel of achtergelaten op de Onstaborg? We weten het niet. Wat wel vaststaat is dat de oudste, Eylco, in 1555 werd ingeschreven als student te Keulen en toen al hoofddeling te Sauwerd werd genoemd.

Ida en Roelof

In 1561, toen Ida Onsta een jaar of twintig was, trouwde ze met Roelof van Munster, heer van Harsevoort (of Herzford), die opgegroeid was op de Borg Duirsum bij Loppersum. Zijn ouders waren Roelof van Munster sr. en Maria van Selbach, beiden van Duitse origine. Vader Roelof (geb. 1505) droeg ook de titel heer van Harsevoort,

die bij zijn dood in 1558 op zijn zoon was overgegaan. Herzford / Harsevoort was een oud adellijk huis in de buurt van Lingen, dat nu in handen kwam van de echtgenoot van Ida Onsta. Roelof en Ida vertrokken daarom na hun huwelijk naar Lingen en vestigden zich daar in de oude waterburcht Herzford, die oorspronkelijk gebouwd was om de Friese Straatweg die van Munster naar Oost-Friesland liep te verdedigen. Over het leven van de nieuwe Heer van Harsevoort en zijn vrouw Ida Onsta op de borg bij Lingen weten we maar heel erg weinig. Het echtpaar kreeg in totaal 10 kinderen, die waarschijnlijk op Herzford werden geboren, maar geboorte- of doopbewijzen zijn niet te vinden. Wel

De borg Duirsum bij Loppersum begin 18de eeuw (Abraham Rademaker naar Cornelis Apeus)

weten we dat een aantal van hen trouwde met Duitse adel en de overigen met adel uit Overijssel: van Rechteren, van de Clooster, en – opnieuw - van Voerst.

De erfenis

Intussen was de Onstaborg in Sauwerd niet uit het zicht geraakt. Ida en Roelof erfden uit het rijke familiebezit der Onsta's een aanzienlijke hoeveelheid land in de Ommelanden. Daarbij was onder meer een heerd lands van 69 grazen en een tweede heerd lands van ruim 42 grazen, beide gelegen te Heckum. In 1576 werden hun bezittingen flink uitgebreid na de ongelukkige dood van Ida's broer Eylco Onsta, hoofddeling van Sauwerd en bewoner van de Onstaborg. Deze Eylco schijnt niet zo'n aangenaam heerschap geweest te zijn. In 1570 vermoordde hij in

een herberg te Bedum de plaatselijke pastoor Regnerus Papinck. Twee jaar later zat hij in Groningen gevangen en in 1573 liet zijn vrouw Elisabeth zich van hem scheiden. Daarmee was zijn lijdensweg nog niet ten einde, want in 1575 overleed hij – nog steeds in de gevangenis – aan de pest. Omdat Eylco en Elisabeth geen kinderen hadden, ging de erfenis naar zijn twee zusters Adda en Ida. Ida en Roelof werden eigenaar van landerijen in o.a. Maarhuizen, Ellerhuizen, Bedum, Wetsinge en Sauwerd. Maar ook erfden zij de Onstaborg met alle gerechtigheden. Ida's man Roelof van Munster mocht zich voortaan heer van Sauwerd noemen of zoals geschreven stond in een onlangs opgedoken document uit 1590, waarin hij als collator wordt genoemd van de R.K. parochie te Obergum: "Roleff van Munster, jonker te Sauwerd".

Uit deze laatste akte blijkt dat Roelof en Ida hun rechten en verplichtingen als eigenaars van de Onstaborg serieus hebben opgevat. We mogen er dan ook van uitgaan dat ze regelmatig vanuit Lingen naar Sauwerd zijn gereisd om hun bezittingen in de Ommelanden te beheren en hun rechten en plichten als heer en vrouwe van Sauwerd te vervullen. Dus was er tijd en gelegenheid genoeg om op een kwade dag een gouden ring te verliezen op het Onstaborgterrein. Een ring die pas een kleine 450 jaar later zou worden teruggevonden bij een archeologische opgraving in het jaar 2022.

De schilderijen en de ring

De laatste twee zinnen zijn uiteraard zeer speculatief, maar ze brengen ons terug bij de twee schilderijen die aan het begin van dit artikel werden genoemd. In resp. 1571 en 1572 werden namelijk de twee portretten van Ida Onsta en Roelof van Munster geschilderd. Wie de kunstschilder was en waar de schilderijen werden gemaakt is niet bekend. Mogelijk was dat in Oost-Friesland waar omstreeks deze tijd veel Friese adel, op de vlucht voor de Spanjaarden (het is het begin van de Tachtigjarige Oorlog), zich liet portretteren. Maar mogelijk ook gewoon "thuis" op de burcht Harsevoort te Lingen. Beide schilderijen zijn ongeveer 2.00 meter lang en 1.30 m. breed. Man en vrouw zijn dus meer dan levensgroot afgebeeld. Aan de kleding, die is georiënteerd op de mode zoals die aan het Spaanse Hof gangbaar was, is te zien hoe welvarend het echtpaar was.

Ida Onsta

Als we kijken naar de kleding van Ida Onsta zien we dat ze een witte gevleugelde muts draagt en een kraag. Verder een klokvormige, roodfluwelen jurk met goudborduursel. Daar overheen een open, zwarte fluwelen jas met korte pofmouwen, afgezet met gouden en zilveren randen. Als halssierraad draagt ze een brede gouden ketting met hanger en een tweede ketting met meerdere schakels tot op de grond. Aan haar rechterhand drie ringen, waarover later meer. Linksboven is het wapen van de Onsta's geschilderd en rechtsboven staat het opschrift: ANNO DNI 1572 AETATIS SVAE XXXI, oftewel: "Anno Domini (In het jaar des Heren) 1572, leeftijd 31 jaar."

Roelof van Munster

De kleding van Roelof is uitgesproken kleurrijk en uitbundig. Ook hij is gekleed naar de laatste mode van het Spaanse hof. Onmiddellijk valt de met bont gevoerde mantel op die hij losjes draagt over een wambuis van rood fluweel met gouden en zilveren stiksel. Daaronder een witte harembroek, in de schoot afgesloten met een zogenaamde braguette (voorloper van de gulp), waarvan de grootte extra macht moest symboliseren. Om de hals draagt hij laaghangende, gouden kettingen. Wapenschild linksboven, opschrift rechtsboven: AETATIS SVAE XXXX ANNO DNI 1571, oftewel "In het jaar des Heren 1571, leeftijd 40 (?) jaar".

De twee schilderijen hebben lang op de burcht Herzford gehangen, maar uiteindelijk ging het kasteel in vreemde handen over. Op de naburige waterburcht Spyck bij Bramsche, vijf km. van Herzford verwijderd, woonden toen nog wel nazaten van het echtpaar Roelof van Munster en Ida Onsta, die de twee schilderijen naar hun huis lieten overbrengen. Daar hebben ze gehangen tot ongeveer 1960. In dat jaar verkochten de eigenaars de schilderijen aan het Emslandmuseum te Lingen. De portretten waren toen in zeer slechte staat, donker verkleurd en met details die nauwelijks nog herkenbaar waren. In de werkplaats van het Landesmuseum te Munster werden de schilderijen zorgvuldig gerestaureerd, waarna zowel de historische als de artistieke kwaliteit in volle omvang duidelijk werd.

Toegift: de gouden ring

Omdat er bij de archeologische opgravingen op het Onstaborgterrein onlangs een gouden ring gevonden is - door de archeologen voorlopig gedateerd op de 16de eeuw of ouder en waarschijnlijk eens toebehorend aan de familie Onsta - hebben we met bijzondere interesse naar de rechterhand van Ida gekeken, waaraan zich drie ringen bevinden. Aan de wijsvinger van haar rechterhand zien we twee ringen, waarvan de smalste ring zwarte ronde segmentjes heeft, die inderdaad lijken op de ronde zwarte segmentjes van de gevonden ring (zie de afbeeldingen op pag. 14). Is de ring die Ida op het schilderij draagt onlangs teruggevonden op het Onstaborgterrein? Het is een speculatieve, maar enerverende gedachte, die niet voor de volle honderd procent is uit te sluiten.

Het slot

Als het echtpaar Roelof en Ida eigenaar wordt van de Onstaborg te Sauwerd, is de Tachtigjarige Oorlog net begonnen. Tussen 1580 en 1594 woedt er een heuse burgeroorlog in Ubbega waaronder de bevolking zeer te lijden heeft. Winsum wordt in 1581 volledig platgebrand en de omliggende landerijen worden geteisterd door roofzuchtige soldaten die plunderen, brand stichten of het vee roven. Ook de Onstaborg heeft te lijden onder de oorlogshandelingen. In de Groninger Archieven bevindt zich een brief uit 1587 waarin Rudolf van Munster zich beklagt over de bezetting van het Huis te Sauwerd door (Spaanse) soldaten. Hij noemt zich in dat jaar: "Rudolf van Munster te Hirtzeferdt en hoveling te Sauwert". Of hij deze jaren met Ida in Sauwerd blijft, teruggaat naar Lingen of naar Oost-Friesland vlucht, zoals veel Ommelander adel (waaronder Ida's neef Aylco Onsta van de borg Nieuw Onsta te Wetsinge) is niet bekend.

De uitsnede uit het schilderij van Ida Onsta

De gevonden gouden ring. Foto van MUG

Uiteindelijk zou Roelof van Munster de Onstaborg verkopen aan Caspar van der Wenge, die in 1582 getrouwd was met Oede Onsta van de borg Nieuw-Onsta te Wetsinge. In welk jaar dat gebeurde is niet

De huidige burch Herzford, die aan het begin van de 18e eeuw gebouwd werd op de plaats van het oude Herzford, waar Ida Onsta en Roelof van Munster woonden. De oorspronkelijke gewelven zijn nog onder dit huis aanwezig

bekend, maar gezien het feit dat Roelof zich in een eerder genoemd document uit 1590 nog jonker van Sauwerd noemt, in ieder geval niet eerder dan in dat jaar.

Hoe het met Roelof en Ida is afgelopen, weten we eigenlijk niet. In 1591 wordt Roleff van Munster, de oudste zoon van Roelof en Ida, de nieuwe borgheer van de burch Herzford bij Lingen. Hij mag zich

voortaan heer van Harsevoort noemen. Maar Roelof en Ida zouden beiden pas in het jaar 1600 overlijden. Waar ze de laatste negen jaar van hun leven hebben doorgebracht en waar ze gestorven zijn is niet bekend. Dr. Andreas Eiyck van het Emslandmuseum te Lingen is ervan overtuigd dat hun graf zich niet in Lingen of omgeving bevindt.

Bronnen:

Catalogus bij de tentoonstelling "Kostbarkeiten des Emslandes" in het Stadtisches Museum Osnabruck in 1968.

Emslandmuseum Lingen: Vor 450 Jahre: Porträt des Roleff von Münster zu Herzford (1571)

www.kloek-genealogie.nl > Camphuysen

www.genealogieonline.nl > west-europese-adel

www.ubbega.nl

www.mug.nl

Maria van Selbach (~1510-1576) en enkele van haar nakomelingen (Internet)

Groninger Archieven/Hervormde gemeente Winsum/gevonden archiefstukken/4

Jan van den Broek – Ubbega in de Spaanse tijd (voordracht gehouden bij de HKU, 18-11-2009)

Met dank aan:

dr. Andreas Eiyck, directeur van het Emslandmuseum te Lingen

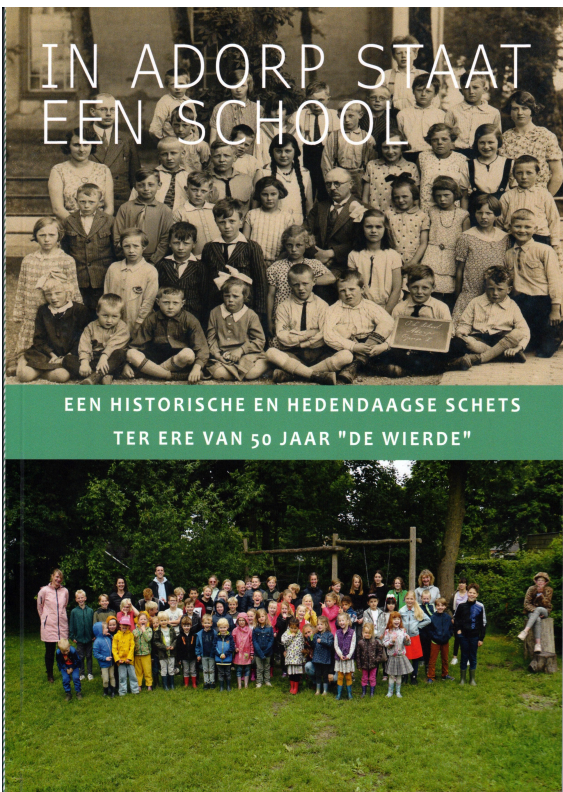
de heer Jan Smalbrugge uit Rijssen

Historische Kring Dalfsen

Boekpresentatie ter ere van 50 jaar OBS 'De Wierde' in Adorp

Op 8 Juli 2022 werd op het speelterrein van de school in Adorp de presentatie gehouden van het boek: IN ADORP STAAT EEN SCHOOL, met als ondertitel: 'een historische en hedendaagse schets ter ere van 50 jaar De Wierde'. Het boek geeft een beeld van de historie van het onderwijs in Adorp vanaf de 16de eeuw en is aangevuld met interviews van oud-leerlingen door de huidige generatie leerlingen. Aanwezig waren veel leerlingen, ouders, oud-leerlingen (soms in hoge leeftijd) en (oud-) leraren en oud-schoolhoofden. Na het welkomstwoord van huidig schoolhoofd Floor van de Werfhorst gaf de auteur van het boek, historicus Beno Hofman, mede namens tekstschrijver Kirsten Otten, een korte voordracht over de historie van het onderwijs in Adorp. Vervolgens werd het eerste exemplaar van het boek uitgereikt aan de 90-jarige 'meester' Jan Uildriks. Na afloop van dit ritueel was er een gezellige 'American party' met hapjes en drankjes die verzorgd waren door leerlingen van de school en hun ouders.

Het boek is opgenomen in het archief van de HKU. Het boek is, zolang de voorraad strekt, te verkrijgen bij de school.

Website Cultureel Erfgoed

De website van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, www.Cultureelerfgoed.nl, biedt talloze ingangen naar interessante informatie. Gelijk op de homepage vind je toegang tot bronnen en kaarten, informatie over alle Rijksmonumenten, een Beeldbank met bijna een miljoen foto's en tekeningen en een kennisbank. Verder veel nieuws over lopende activiteiten en een toegankelijke zoekfunctie. Als je daar "Onstborg Sauwerd" intypt, vind je een persbericht over de archeologische activiteiten op ons borgterrein, afgelopen maanden.

Oud Nieuws

Nieuwsblad vh Noorden, 10-4-1918

Nieuwsblad vh Noorden, 17-9-1926

Tips

Groningen en haar slavernijverleden.

Het slavernijverleden van Nederland beperkte zich niet tot steden als Amsterdam en Middelburg. Ook wat nu stad en provincie Groningen zijn, waren erbij betrokken. De pracht en praal in de borgen bijvoorbeeld, werden mede bekostigd omdat de eigenaren van die borgen bewindhebber waren in de Kamer van Stad en Lande van de West-Indische Compagnie (WIC).

De manifestatie Bitterzoet Erfgoed <https://bitterzoeterfgoed.nl/> vraagt aandacht voor dit verleden, dat niet altijd gemakkelijk is om onder ogen te zien. Bitterzoet Erfgoed gaat in op vragen als: Hoe was Groningen betrokken bij slavernij? Welke sporen van het slavernijverleden zie je? Welke doorwerking heeft dit verleden tot de dag van vandaag op onze maatschappij?

Bron: Erfgoednieuws nr. 2

Website PAN

De afkorting PAN (volledig: Portable Antiquities of the Netherlands) is een begrip onder mensen die serieus met een metaaldetector zoeken naar metalen voorwerpen in onze bodem.

Het doel van PAN is om oudheidkundige vondsten in privé-bezit, met name metaalvondsten gevonden met behulp van een metaaldetector, te documenteren en online te publiceren, en zo de informatie over de vondsten en hun vondstlocatie beschikbaar te maken voor wetenschap, erfgoedonderzoek, musea en alle andere geïnteresseerden. Op de website vind je dus veel afbeeldingen van metalen voorwerpen, gevonden op land, maar ook onder water (baggermateriaal, maar ook gevonden door duikers), uit allerlei perioden. Fraaie vondsten van munten, bijzondere en opmerkelijke objecten van prehistorie tot moderne tijd én een "referentie-collectie". Met deze laatste kun je eigen vondsten determineren.

Website: www.portable-antiquities.nl.

Colofon

DIEPGANG is een uitgave van de Historische Kring Ubbega en wordt drie keer per jaar gratis aan de leden van de Historische Kring toegezonden.

Redactie

Gerta Boonstra, Oosterstraat 12, 9771AS Sauwerd, gertaboonstra@planet.nl

Jan de Groot, De Groenlanden 16, 9771BV Sauwerd, groot593@gmail.com

Be Kuipers, Noorderweg 13, 9771BP Sauwerd, be.kuipers@gmail.com

Contactadressen Historische kring Ubbega

Ben Westerink, Zuiderstaat 5, 9774PL, b.h.c.westerink@rug.nl (voorzitter, beheerder website)

Gerta Boonstra, Oosterstraat 12, 9771AS Sauwerd, gertaboonstra@planet.nl (secretaris).

Ben Kwerreveld, Zuiderstraat 1, 9774PL Adorp, kwerrod@gmail.com (penningmeester / ledenadministratie)

website: www.ubbega.nl

De contributie bedraagt 15 euro per jaar en kan alleen door automatische inschrijving worden voldaan.

De prijs van DIEPGANG bij losse verkoop (nummer van 16 pagina's) is 3,00 euro per stuk

DIEPGANG wordt geprint bij Chris Russell te Groningen.

ISSN: 2468-841X

Overname uit deze uitgave is toegestaan met bronvermelding.